

Odbrana reke Studenice – poslednjeg velikog uporišta vodenkosova u centralnoj Srbiji!

Ideje sa potapanjem naših reka i pravljenje akumulacija za različite ciljeve nisu novina. Tako je 2021. godine javnost saznala za ideju izgradnje brane visina 30m, širine u kruni 100m na profilu lociranog na oko 6.530m uzvodno od ušća Studenice u Ibar. Izgradnjom brane bi se formirala akumulacija čija bi se kota normalnog uspora tokom eksploatacije održavala na 404 mnn. Dužina akumulacije pri srednjem višegodišnjem proticaju od 6,96 m³/s iznosila bi oko 1.400m, dok bi zapremina akumulacionog prostora pri koti normalnog uspora iznosila oko 467.400m³. Sve bi to bilo neznajčajno da reka Studenica nije čista planinska reka sa dobro istraženim, raznovrsnim akvatičnim biodiverzitetom. Upravo takva staništa su postala sve malobrojnija, izolovanija i ugroženija zbog izgradnje malih hidroelektrana, zacevljivanja, kaptiranja, te različitih oblika zagađenja otpadnim vodama. Praktično svi slivovi planinskih reka u Srbiji su trenutno ugroženi na različite načine. Mnogi od njih su već teško degradirani tako da je prioritet da se što više reka sačuva u izvornom obliku kako zbog zaštite biodiverziteta, tako i očuvanja samog kvaliteta površinskih voda i potencijala reka za samoprečišćavanje. Potapanjem reka i izgradnjom akumulacija dokazano se narušava kvalitet voda, dolazi do ubrzavanja eutrofizacije, smanjenja količine kiseonika, menja hemizam vode nizvodno od akumulacije, dovodi do neposrednog ili direktnog zagađenja podzemnih voda, a sprečava se samoprečišćavanje i migracija ribe. Dokaza za pomenuto ima mnogo, a neke akumulacije u Srbiji su već nakon 30-40 godina značajno izgubile na kvalitetu voda, ekstremno se zamuljile, a voda postala nebezbedna za korišćenje u vodosnabdevanju lokalnog stanovništva. Zato prevashodno zbog očuvanja pijaće vode moramo štiti postojeće čiste vodotokove koji imaju moć samoprečišćavanja, a samim tim i popunjavanje podzemnih akumulacija vode sa čistim vodama. Važno je istaći da iako je Studenica i dalje bogata rečnom faunom od insekata do riba, brojnost ribe je neuporedivo manja u odnosu na period pre 30-40 godina, dok je lipljen u potpunosti nestao. Dakle, negativne posledice izazvane "razvojem" već decenijama negativno utiču na živi svet ove ikonične reke.

U bazi DZPPS-a ima značajan broj podataka o fauni ptica donjeg toka reke Studenice. Ukupno je do sada evidentirano 102 vrste na reci i u radijusu od 500m od reke, a većinu podataka prikupio je naš lokalni član Miroslav Milićević. Većina od navedenih vrsta su strogo zaštićene ili zaštićene vrste, a među njima dominiraju šumske i vrste mozaičnih otvorenih staništa. Ipak, među navedenim svakako da je najznačajnija vrsta ptice na Studenici vodenkos (*Cinclus cinclus*), jedina pevačica koja se hrani vodenim beskičmenjacima koje lovi tako što roni i lovi ih oko kamenja na dnu. S obzirom da u zagađenim, mutnim vodama ne mogu loviti niti može opstati raznovrsna fauna insekata vodenkosovi predstavljaju indikator očuvanih planinskih reka. Njihovo prisustvo, pogotovo u većem broju, ukazuje da se radi o vodenom

ekosistemu od izuzetnog značaja! Pored vodenkosova, reka Studenica predstavlja značajno pojilo za veliki broj drugih vrsta ptica, a preko brojnih i raznovrsnih vodenih insekata i značajno hranilište tokom većeg dela godine.

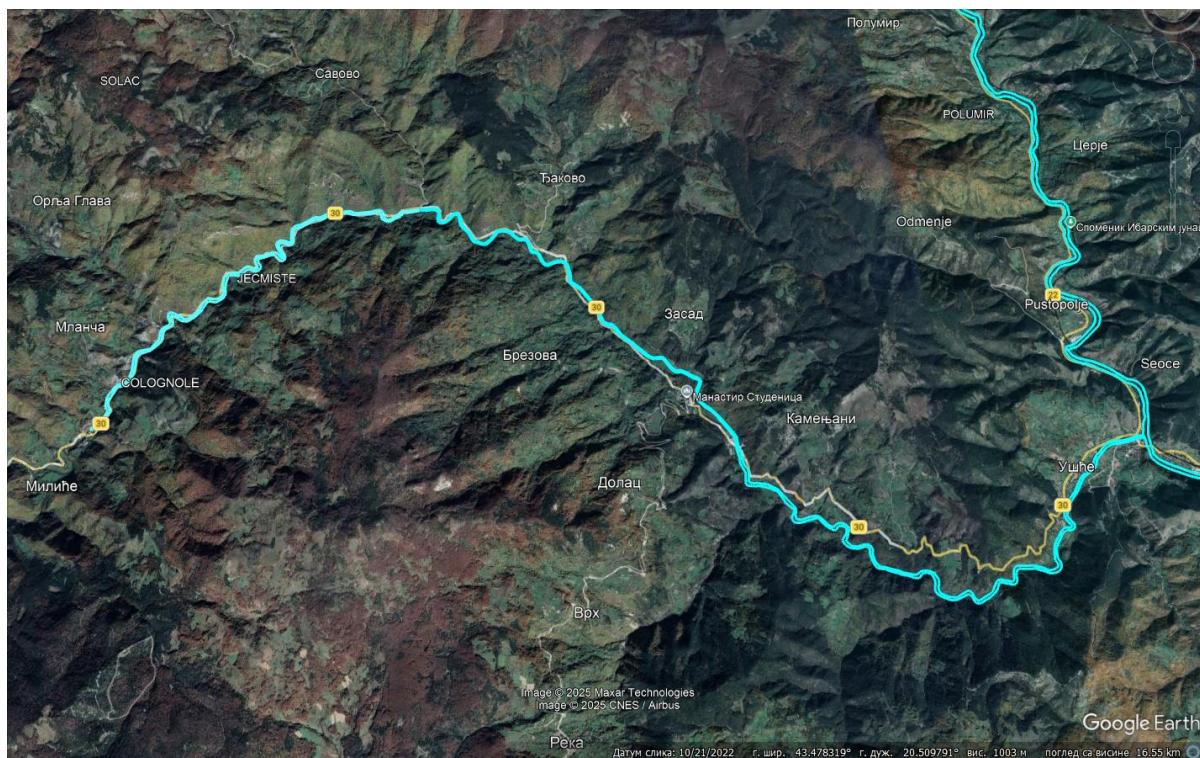
Brojnost vodenkosova na spornom projektnom području

Potez od ušća reke Studenice u Ibar do predviđene brane dug je oko 6,2km. Prvih 2,5km od ušća u Ibar protiče kroz ruralne i urbane predele do zaseoka Ratari, a sve uzvodno toga je gnezdilišni deo vodenkosova i potočne pliske (*Motacilla cinerea*). Najlepši i najživopisniji deo Studenice bogat vodom sa odličnim uslovima za gnežđenje vodenkosa je potez dug 7,5km od Ratara do drumskog mosta preko reke Studenice oko 1,1 km nizvodno od manastira Studenice. Predviđena brana se nalazi u sredini tog područja. Na potopoljenom delu Studenice dugim 1,5km vodenkosovi se ne bi mogli gnezditi, a veliko je pitanje da li bi se mogli gnezditi na potezu ispod brane do Ratara? U ovom slučaju bi sa ove deonice Studenice nestalo najmanje 5 parova vodenkosova, a trajno bi nestala kako hranilišta tako i mesta za gnežđenje. Studenica sa pritokama je pored Lopatnice severnije jedina preostala nezagađena / nezacevljena reka u slivu Ibra gde se gnezde vodenkosovi, dok su joj glavne pritoke uveliko u cevima (Grajička reka, Brevina, Savošnjica). Postoje trenutno i planovi za potapanje jednog dela reke Lopatnice, a na njoj je bila planirana i izgradnja malih hidroelektrana od kojih se navodno odustalo. Upravo zato je nužno očuvati reku Studenicu u što izvornijem obliku jer ona trenutno predstavlja poslednji pravi refugijum za vodenkosove u ovom delu Srbije.

Vodenkosovi se iz celog sliva Studenice zimi spuštaju u donji tok reke gde se lakše prehranjuju, pogotovo ako je zima hladnija, a obale pod snegom. Na osnovu podataka sa zimskog brojanja ptica vodenih staništa na Studenici tokom 2020., 2021. i 2026. godine ustanovljen je izuzetno veliki značaj ovog dela reke za vodenkosove (Tabela 1). Na osnovu ovih podataka se može približno proceniti i populacija celog sliva Studenice budući da su oni stanarice. Na četiri istraživane deonice od oko 25km dužine (Slika 1) najveća brojnost i pokrivenost bila je 2021. godine kada je evidentirano čak 142 jedinke - što je izuzetno velika brojnost, nezabeležena u ornitološkoj literature Srbije (Tabela 1). Budući da vodenkosova u manjem broju zimi ima i dalje uzvodno ukupna brojnost sliva Studenice može predstavljati zimovalište za 200-300 jedinki i definitivno je jedna od najznačajnijih u Srbiji. Nažalost u sred drugog istraživanog područja predviđana je akumulacija, a upravo je tu bilo beleženo od 19 do 56 jedinki tokom januara koje bi izgradnjom brane izgubile stanište za ishranu, odmor i gnežđenje.

Tabela 1. Brojnost vodenkosova na četiri deonice donjeg toka reke Studenice tokom januara 2000, 2021. i 2026. godine

Deonice Studenice / godina	I	II	III	IV	SUM
2020.		56	29		85
2021.	20	45	42	35	142
2026.	7	19	14		40

Slika 1. Četiri istraživane deonice reke Studenice između Ušća i Milića istraživane tokom januara 2020., 2021. i 2026. godine

Ukoliko se uzme u obzir da se brojnost vodenkosova u Srbiji procenjuje na 2.410-3.400 gnezdećih parova, a bez Kosova i Metohije na svega 1961-2.821 parova jasno je da Studenica predstavlja jednu od najznačajnijih reka za ovu vrstu sa preko 5% trenutne nacionalne populacije. U dokumentu Crvena lista ptica Evrope koju izdaje Birdlife International navedeno je da je brojnost vodenkosova u Srbiji već bila doživela pad brojnosti od 10-30% u periodu između 2007-2019. godine, a taj trend se zbog izgradnje malih hidroelektrana i novih zagađenja nastavio do današnjeg dana. Budući da je sve veći broj planinskih reka zagađen otpadnim vodama, zacevljen za korišćenje u malim hidroelektranama, suv zbog smanjenih padavina, te na udaru bujica zbog naglih, obilnih prolećnih padavina naša mala nacionalna populacija vodenkosova je sve fragmentisanija i ugroženija jer ptice više nemaju rezervna staništa. Na osnovu ovih naglih negativnih faktora moguće da je brojnost sada već opala na ispod 2.000 parova, a to je veličina populacije jednog manjeg sela u Srbiji. Projekti poput delimičnog potapanja Studenice dodatno ubrzavaju nestajanje ove vrste jer ugrožavaju i gnezdilišta i zimovališta vodenkosova, a menjaju i hemizam same reke.

Projekat „Gradina“

Projekat gradnje MHE „Gradina“ 2024. godine bila je svega nekoliko dana na javnom uvidu, bez da je urađena hidrogeološka studija propisana Zakonom o proceni uticaja na životnu sredinu, a što bi moralo da bude urađeno budući da izgradnja akumulacije može potencijalno negativno uticati na kvalitet podzemnih voda. Zabrinjava činjenica da javni uvid nije sproveden prema standardnoj procedure, ne u holu javnog objekta i na panelu, već samo na sajtu Gradske uprave. Obrazloženje da iz Odeljenja za urbanizam da „online uvid ispunjava zakonsku odredbu“ ukazuje na skrivanje činjenica od javnosti koja je zagarantovana Arhuskom konvencijom, kao i nezakonitosti postupka, odnosno neopravdanosti ovog „projekta“.

S obzirom na značaj reke Studenice kao jedne od poslednjih većih, čistih i očuvanih reka u Srbiji, te moguće najznačajnije reke za gnežđenje i zimovanje nacionalno ugroženog vodenkosa, Društvo za zaštitu i proučavanje ptica Srbije oštro se protivi daljoj degradaciji reke! Umesto toga predlažemo efektivniji rad na očuvanju biodiverziteta, površinskih i podzemnih voda na ovom području kao osnovnog resursa za opstanak budućih generacija u zemlji gde trenutno dominiraju teško zagađena vodena staništa i vodotokovi poput reke Ibar.

Marko Šćiban, Miroslav Milićević, Radoslava Amanović

IZVORI:

1. <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/ubice-nase-reke-niste-dobrodošli-mestani-usca-na-ibru-protestovali-protiv-novih-mhe/j2827ge> 2.
2. <https://www.youtube.com/watch?v=5TqgBdPkRS0> – Kraljevo protest
3. <https://n1info.rs/zeleni-kutak/veliki-narodni-zbor-zbog-mhe-na-reci-studenici-drzave-nema-ostali-samo-gradjani/>
4. <https://n1info.rs/vesti/gradnja-mhe-na-studenici-mestani-pre-cetiri-godine-zaustavili-masine-ali-investitor-se-vratio/>